

“CASTELUL HUNIADE” - TIMIȘOARA SONDAJUL ARHEOLOGIC DIN ANUL 1980

Alexandru Rădulescu

Cuvinte cheie: *Timișoara, Castelul Huniade, sondaj arheologic, 1980*

Keywords: *Timișoara, Huniade Castle, 1980 archeological prospect*

Încă din anii '70 -'80 ai secolului trecut s-a observat că clădirea Muzeului Banatului de astăzi prezintă anumite probleme de statică, care se manifestau în apariția unor fisuri în pereți și în bolțile clădirii. Din această cauză, s-a luat decizia săpării unei secțiuni de investigare a fundațiilor actualei clădiri, secțiune care trebuia să aibă și rostul de a fi și o secțiune arheologică, cu scopul de a surprinde succesiunea unor nivele și straturi de pământ legate de istoria clădirii, care în trecut fusese cazarma unui regiment de artilerie, iar mai devreme fusese reședința unor demnitari ai timpurilor trecute: comiți, vicecomiți de Timiș, pașalele eialetului de Timișoara, sau în secolul al XIV-lea fusese pentru un timp chiar reședința casei regale de Anjou.

Sondajul arheologic a fost făcut în primăvara și vara anului 1980, rezultatele lui au fost prezentate la sesiunile arheologice din epocă, dar nu au fost publicate până la ora actuală cu excepția unei scurte prezentări în revista *Orizont*, 34, nr. 30, 1983, p. 14. Încercăm să împlinim acum această veche datorie cu atât mai mult cu cât aceleași vechi probleme de statică a clădirii determină o reluare a investigațiilor fundațiilor clădirii actuale, deci implicit a fazelor de construcție și a nivelelor arheologice care țin de istoria vechiului castel al Timișoarei. Cercetarea propriu-zisă a anului 1980 a fost întreprinsă de autorul acestor rânduri, iar în perioada de concentrare militară a mea la unitatea militară din Lipova - în luna mai a anului 1980 - lucrarea arheologică a fost condusă de directorul de atunci al Muzeului Banatului, regretatul coleg Florin Medeș. Ea a rămas nepublicată din diferite motive asupra cărora nu mai intru în amănunte; încercăm să împlinim acum această veche restanță.

Sondajul arheologic întreprins în urma acordului încheiat cu IPROTIM-Timișoara în incinta castelului Huniade, actualul Muzeu al Banatului, a constatat în adâncirea secțiunii S1 în sala 1 de la parterul clădirii - actuala sală de marmură- unde se afla în vremea respectivă expoziția de arheologie a comunei primitive. Secțiunea, lată de 2,5 m, a traversat dinspre nord spre sud spațiul încăperii în dreptul șirului vestic de piloni de sprijin ai bolților din încăperea și a fost adâncită până la cota maximă de -5 m de la pavimentul actual. Secțiunea a fost prelungită și în afara clădirii, în curtea interioară a Muzeului Banatului, aici ea având lungimea de aproximativ 11 m și lățimea de 2,80 m. La capătul de sud al secțiunii, în curtea interioară, "am întors" secțiunea spre vest și anume, am legat printr-un "decroș" lat de 2 m, secțiunea noastră de peretele de vest al curții interioare (Fig. 1, 3). În interior, săpătura a dezvelit fundațiile pilonilor de sprijin ai bolților actuale, fundații de cărămidă care se adâncesc în sol mai bine de 4 m. În același timp, am constatat la nivelul fundațiilor, prezența unor arce de descărcare de cărămidă care făceau legătura între piloni, între piloni și ziduri și pe care se ridicaseră niște ziduri despărțitoare, care configurau camere în epoca în care aici a funcționat cazarma de artilerie - în secolele XVIII-XIX (Fig. 2, 5).

Zidurile longitudinale de nord și de sud ale corpului de clădire investigate, ca și ambii piloni de cărămidă asupra cărora se poartă investigația noastră, au fost întăriți la un moment dat prin niște centuri succesive de beton, ordonate în jurul bazei pilonilor de cărămidă. Lucrul este sigur pentru pilonul sudic și este plauzibil pentru cel nordic, incertitudinile noastre în cazul celui nordic izvorând din existența unei centuri de beton foarte masive aflate la o adâncime mai mică - la cotele -0, 65-1,45 m (Fig. 2) - și dispuse foarte larg în jurul stâlpului nordic în așa fel încât a împiedicat dislocarea prin săparea cu rosturi arheologice a umpluturilor de pământ aflate dedesubtul ei. Din datele documentare rezultă că aceste consolidări cu beton au fost făcute pe la începutul secolului al XX-lea, prin anii 1902-1903¹, pentru a contracara efectele fisurilor apărute în zidărie încă din epoca respectivă; este posibil ca tot cu acest prilej, al turnării centurilor de beton, să fi fost desființați și anumiți pereți interiori de cărămidă - în traveile centrală și de nord - fundați pe arcele de descărcare menționate mai sus.

Zidurile clădirii actuale a muzeului și fundațiile pilonilor actuali de sprijin ai bolților sunt din cărămidă, pe fațada sudică a pilonului sudic, la

nivelul fundației fiind vizibile urme ale unor intervenții (reparații?) în masa de zidărie (vezi Fig. 2, profilul 3-3').

Prin amenajarea centurilor de beton din jurul pilonilor cu fundații de cărămidă care susțin bolțile parterului s-a dislocat în bună parte ordinea stratigrafică veche a castelului, o bună parte din umpluturile care suprapun aceste centuri de beton fiind posterioare turnării acestora, fiind de datat la începutul secolului al XX-lea (vezi profilele din interiorul clădirii muzeului, Fig. 2). Cu toată această amenajare de întărire cu centurile de beton, au mai rămas în structura depunerilor din spațiul cercetat o serie de nivele care mai păstrează încă succesiunea vechii stratigrafii nederanjate de intervențiile de la începuturile secolului al XX-lea.

Am descoperit de asemenea, o serie de complexe de locuire care țin de castelul medieval - ziduri, șanțuri de apărare (?), piloți de lemn bătuți în solul vechi subiacent al castelului. Să le prezentăm în funcție de locul de apariție în săpătură, în cele trei travee ale săpăturii, din sala de la parter nr. 1 a Muzeului Banatului - așa numita sală de marmură - traveea de sud, între zidul sudic al sălii și pilonul de sud al sălii de marmură, traveea centrală, între stâlpul de sud și stâlpul de nord de susținere a bolților din sala de marmură și traveea de nord, între stâlpul de nord și zidul de nord al sălii de marmură, care este și zidul nordic actual al clădirii muzeului (vezi planul și profilele săpăturii din interior, Fig. 2).

În traveea de sud, a fost descoperit la cota de adâncime -2 m, un zid vechi de cărămidă, gros de 1,15 m, orientat aproximativ vest-est, zid cu o fundație puțin adâncă, de 0,5 m și flancat în partea de nord de o rețea de piloți de lemn bătuți în vederea compactării solului verzui-mâlos, sediment de baltă, pe care este fundat zidul, dar nu direct ci pe un strat intermediar galben-cafeniu, mai compact, în care se găseau fragmente de cărămidă și mortar (Fig. 2). Stratigrafic, zidul se încadrează în etapa veche de funcționare a castelului din secolul al XIV-lea; în săpătură a fost interceptat un prag, o intrare în zid, care marchează clar nivelul de călcare al vremii². Sub acest zid, nu găsim rețeaua de grinzi și stâlpi sub fundație, după cum ne-am așteptat, judecând după alte situații din vechime în care se funda în sol moale³, ci doar solul galben compactat cu fragmente de cărămidă și mortar de care am pomenit mai sus, piloții de lemn apărând **lângă zid**, fiind adânciți în solul verde de baltă (vezi Fig. 2, profilele 1-1' și 2-2'). Toată structura de umplutură care urmează pe verticală în sus este posterioară amenajării centurii de beton din jurul fundației de cărămidă a pilonului sudic⁴.

În traveea centrală a secțiunii - adică în spațiul central dintre cei doi piloni de sprijin ai bolților din mijlocul sălii de marmură - elementele de mare vechime neafectate de operațiile de betonare de la începutul secolului al XX-lea sunt reprezentate de un strat de nisip gros de 1,5 m, sub care apare o dărâmatură masivă de cărămidă, nisip și mortar în care se găsesc pe alocuri și pietre de construcție brute sau fasonate; o astfel de piatră fasonată provine dintr-un montant de ușă vădind trăsăturile stilului gotic (Fig. 2, profilul 1-1', Fig. 10)⁵. Întrucât adâncimea la care se găsesc aceste vestigii este foarte mare, -4 -5 m, depășind cu aproape 2 m pe verticală în jos nivelul zidului medieval din traveea sudică, menționat ceva mai sus, se impune încheierea logică, că aici avem de-a face cu o zonă adâncită chiar și față de nivelul de călcare medieval, reprezentat de zidul medieval menționat mai sus, poate cu un șanț de apărare în fața fostului zid; în acest șanț au fost aruncate zidăria de cărămidă și fragmentele arhitectonice profilate provenind din dezafectarea, demolarea la un moment dat, a unei faze constructive vechi a castelului. Poziția stratigrafică a stratului de nisip și materialul arheologic găsit în el plasează această demolare încă în perioada medievală (secolul al XV-lea ?). De notat, existența la suprafața acestui strat de nisip, a unui nivel cu mortar și cărămizi - de refacere constructivă - după care urmează pe verticală alt strat de nisip, iar mai departe deja molozurile intervențiilor de betonare de după anul 1900. Să reținem de asemenea, că pilonul de sprijin nordic a fost înconjurat de un trunchi de piramidă de beton având pe axa nord - sud dimensiunea de 4 m și pe axa vest - est dimensiunea de 2,5 m (vezi planul și profilele din sala de marmură, Fig. 2).

În traveea nordică, delimitată la sud de pilonul nordic de sprijin al bolților și la nord de zidul de nord al sălii de la parterul muzeului, am surprins în linii generale aceleași elemente ca în celelalte travei ale secțiunii S1: la nord se adâncește fundația actuală de cărămidă a zidului de nord al muzeului, fundație care este placată cu beton la o cotă destul de adâncă, -3 m. În spațiul rămas liber între cele două plăci de beton - cea de la pilonul nordic al sălii de marmură și cea de la zidul de nord al muzeului - am găsit la cota de -3, 50 -4,50 m, un strat de nisip în care se afundau niște piloți de lemn în zona de la mijlocul secțiunii. Nu cunoaștem rolul exact al acestor piloți; bănuim că ei țin de amenajarea șanțului de apărare pe care îl presupunem ca existând în această zonă foarte adâncă, ca nivel, a castelului⁶. De la acest strat de nisip în sus găsim molozurile care sunt posterioare amenajării stratului de beton de la începutul secolului al XX-lea.

În exteriorul clădirii, în curtea interioară a muzeului, săpătura a dezvelit nivelele de călcare din perioada veche de existență a castelului (secolul al XIV-lea), stratul de construcție al castelului - mortar și cărămidă fragmentară în principal, care pe alocuri este pigmentat de fragmente de lemn ars și de granule de cărbune (resturi de la un incendiu?).

Și aici am surprins în zona nordică o rețea de piloți bătuți în solul verzui, bârne de lemn orizontale care marchează nivele de călcare și în marginea de sud a secțiunii - un pavaj format din două asize de cărămidă legată cu mortar, pavaj legat de faza cea mai veche de existență a castelului, întrucât pavajul suprapune direct solul viu⁷. Este de observat că sub acest pavaj se află solul de baltă verzui - solul viu, în care au fost bătuți vertical mai mulți piloți de lemn⁸. În scopul înălțării terenului, a ameliorării regimului de umiditate a solului, încă din perioada medievală s-a ridicat cota nivelului de călcare prin depunerea succesivă a unor straturi de umplutură în care solul verzui de baltă dă masa stratului; fenomenul se manifestă stratigrafic prin succesiunea pe verticală a unor nivele de călcare succesive, marcate clar în profilul secțiunii (Fig. 3, plan și profile).

În imediata apropiere a zidului nordic al curții interioare a muzeului, am surprins un zid sau mai exact un fragment de zid, care nu depășea în grosime 0,60 - 0,70 m; zidul fusese inițial mult mai gros, dar a fost distrus cu prilejul săpării fundației clădirii actuale a muzeului (Fig. 3, Fig. 9). Un prag marcat la cota de -1,40 m, indica nivelul de călcare la o fostă intrare prin zid. Acest prag se afla la un nivel mai puțin adânc decât cel al zidului vechi din traveea sudică, din interiorul clădirii actuale, a sălii de marmură, zid de care a fost vorba mai sus; zidul surprins în curtea interioară este mai nou, aparține altei faze constructive, mai noi decât aceea surprinsă în traveea sudică din interior. Pragul - nivelul de călcare prin acest zid mai nou - corespunde pe orizontală (Waagris) cu pavajul de cărămidă din traveea sudică, posterior dezafectării și părăsirii complete a fazei constructive a castelului, reprezentate de zidul vechi din traveea de sud a secțiunii, în interior (vezi Fig. 2, profilul 1-1').

În curtea interioară, în capătul de sud al secțiunii, în decroșul acesteia spre vest, a apărut un zid de cărămidă de o grosime neobișnuită (3 m) păstrat foarte bine până la cota de -0,5 m de la nivelul de călcare actual (Fig. 3, Fig. 8). Similitudinea cărămizii, dispunerea în plan, unghiul de 90° pe care îl formează acest zid cu zidul fragmentar din partea nordică a secțiunii (vezi Fig. 1, Fig. 3), fundarea lor, a amândurora, de la partea superioară a

ultimului strat de sol verzui care delimitează nivelele de călcare medievale, toate acestea ne determină să credem că zidurile menționate aparțin aceleiași faze constructive, sunt contemporane. În privința precizării cronologiei absolute a acestei faze constructive, reprezentate de zidurile pe care le discutăm, nu dispunem de elemente de datare mai precise în afară de ceramica, cărămizile, pietrele, olanele găsite pe nivelul de călcare corespondent care permit doar o datare aproximativă a acestui nivel în secolele XV-XVI; s-ar putea să fie vorba de momentul constructiv din vremea lui Iancu de Hunedoara, de după cutremurul din 5 iunie 1443⁹.

Pe acest nivel de călcare al fazei constructive de care am pomenit mai sus, s-a circulat - se pare - în toată epoca medievală târzie. Pe el cad vestigiile rezultate în urma dezafectării acestei faze constructive: este vorba de un strat de moloz gros de aproape 1,5 m care suprapune nivelele succesive de călcare medievale (Fig. 3, vezi profilele; Fig. 8, 9). În acest strat se află și fragmente de zidărie dislocate, foarte probabil, prin bombardament; sub un astfel de fragment de zidărie, la baza stratului de moloz, am găsit aproximativ 200 de ghiulele de artilerie, cele mai multe dintre ele mici și grele - diametrul de 5 până la 8 cm, acestea având în compoziția lor, foarte probabil, metal greu, fier (Fig. 21)¹⁰. Avem de-a face, după toate probabilitățile, cu urme, efecte, ale asediului cetății Timișoara de către Eugeniu de Savoia în anul 1716. Fragmentele de zidărie dislocate în masa de moloz, provin foarte probabil din zidurile fazei constructive reprezentate de zidul gros de la capătul de sud al secțiunii și de zidul fragmentar cu prag din porțiunea de nord a secțiunii din curtea interioară (vezi Fig. 3, 8, 9). Cu molozul rezultat în urma distrugerilor asediului din 1716, moloz dispus peste nivelele medievale în curtea interioară a castelului, nivelul de călcare al curții se ridică cu aproape 1,5 m, ajungând aproape de nivelul de călcare actual. Acest moment se situează cronologic la începutul secolului al XVIII-lea, după asediul din 1716 și cucerirea austriacă, când se și construiește castelul actual, care va avea în continuare rosturi militare pronunțate - cazarmă, depozit de muniții¹¹. Această ridicare a nivelului de călcare în curtea interioară a castelului ține de sistematizarea pe verticală a spațiului locuit, sistematizare care va avea loc și în orașul propriu-zis al secolului al XVIII-lea. După distrugerile datorate asediului din 1849, aripa nord-vestică a castelului se reconstruiește cu elemente neogotice importante, rezultând o fază constructivă mai nouă, care în linii generale se păstrează până astăzi¹².

Materialul arheologic găsit în săpătură cuprinde ceramică de uz comun, nesmălțuită și smălțuită, oase de animale, zgură de fier, piese de fier de uz comun - scoabe, cuie, mânere - un vârf de săgeată, pietre brute și profilate, cărămizi, câteva fragmente de cahle, olane de acoperiș, ghiulele de la asediul din 1716. Deși materialul arheologic provine în majoritate din epoca medievală - secolele XIV-XVI - stratigrafia din sala de marmură este în asemenea măsură bulversată de intervențiile de la începutul secolului al XX-lea - vezi nota 1 - încât doar în puține locuri în secțiunea din sala de marmură, am găsit porțiuni de stratigrafie medievală păstrată intact, nederanjată de betonările amintite și care ilustrează materialul arheologic medieval ce poate contribui la datarea nivelelor și zidurilor descoperite - vezi profilele din interior. Aceste porțiuni cu stratigrafia medievală nederanjată din sala de marmură se găsesc în nivelele mai adânci de la sud de zidul medieval de cărămidă, găsit în traveea sudică a sălii de marmură și în nivelele mai adânci din traveile centrale și de nord ale aceleiași săli de marmură (Fig. 2). Judecând după cota de adâncime foarte mare la care se găsesc aceste nivele cu material nederanjat de intervențiile de la începutul secolului al XX-lea, se pare că avem de-a face cu un vechi șanț de apărare dispus la nord de zidul medieval de cărămidă, dispus vest-est, în traveea sudică a sălii de marmură (Fig. 1, 2). Material arheologic medieval se găsește și în nivelele aferente betonărilor de la începutul secolului al XX-lea, în spațiul sălii de marmură, dar aici el este antrenat în poziție secundară nemaiaivând valoare stratigrafică (vezi profilele din interior).

În curtea interioară a muzeului, materialele medievale se găsesc în nivelele vechi, anterioare în timp asediului din anul 1716, care a dus la distrugerea în bună parte a zidurilor castelului și a antrenat după el sistematizarea pe verticală a spațiului curții interioare a castelului prin ridicarea pe verticală, cu 1, 5 m, a nivelului de călcare din curte. Vom prezenta în linii generale, în continuare, materialele arheologice descoperite, care ne ajută în oarecare măsură la stabilirea unor repere de cronologie absolută a fazelor constructive prin care a trecut castelul medieval al Timișoarei.

Ceramica reprezintă categoria de materiale arheologice cea mai numeroasă, așa cum se întâmplă și în alte obiective medievale cercetate arheologic. În cazul castelului medieval de la Timișoara, ea ne oferă repere arheologice de datare, dar în limite destul de generale, generate de împrejurarea că majoritatea ceramicii este găsită în nivele de umplutură

moderne, în special în molozurile din secolele XVIII-XX, unde ceramica este antrenată în poziții stratigrafice secundare. Se mai adaugă împrejurarea că ceramica este în bună parte fragmentară¹³, permițând doar restaurări parțiale. Ceramica este lucrată la roata rapidă, este arsă fie cărămiziu, fie cenușiu - negru, există și vase ceramice smălțuite în culorile verde, gălbui, brun; procentual acestea sunt în minoritate. Formele prezente sunt: oala - borcan, castronul, strachina, ulciorul, paharul; toarta este de asemenea prezentă (Fig. 11-17). Ceramica, în ansamblul ei, permite o datare a nivelelor medievale în secolele XIV-XVI, iar situația stratigrafiei și a complexelor descoperite nu ne permite să facem încadrări cronologice mai precise¹⁴.

Oasele de animale par a proveni în marea lor majoritate de la mamifere. Ele au apărut în cantitate surprinzător de mare în săpătură și provin foarte probabil de la animalele consumate de garnizoana castelului în decursul timpului¹⁵.

Cărămizile și pietrele de construcție reprezintă altă categorie de materiale cu frecvența de apariție mare în săpătura de la castel. Este un lucru firesc, dacă avem în vedere că săpătura urmărește identificarea zidurilor, a construcțiilor medievale care au constituit odinioară castelul medieval al Timișoarei. Am identificat ziduri de cărămidă care se încadrează în două faze diferite de construcție a castelului - vezi mai sus - și am recoltat în săpătură o cantitate destul de mare de cărămizi răspândite în diverse straturi și nivele. Predomină cărămida de dimensiune mare - 28/14/6 cm, respectiv 28/14/8 cm (Fig. 18) - multe cărămizi de acest tip fiind găsite în dărâmătura de cărămidă identificată în interiorul clădirii muzeului în traveea din mijloc, într-un nivel mai adânc al șanțului de apărare - vezi mai sus (Fig. 2). Ziduri de piatră nu am găsit în porțiunea cercetată de noi, a castelului, am extras din nivelele mai adânci ale șanțului de apărare o piatră profilată - din roca sedimentară - lucrată în forma unui montant de ușa monumentală care a fost folosită foarte probabil în castelul angevin din secolul al XIV-lea (Fig. 2, Fig. 10 - vezi și nota 5).

Ziduri din blocuri paralelepipedice de piatră s-au găsit în timpul lucrărilor de consolidare întreprinse la începutul secolului al XX-lea, și anume în partea de nord-est a actualei clădiri a Muzeului Banatului - cazarma de artilerie pe vremea aceea - zidurile fiind dispuse în altă orientare geografică în raport cu fundațiile clădirii actuale¹⁶.

Între elementele de construcție găsite în săpătură semnalăm și mai multe fragmente de olane de acoperiș arse cărămiziu, ușor convexe în plan și cu

protuberanțe de prindere (Fig. 19); să fie vorba de introducerea de către Angevini a unui sistem de acoperire a clădirilor, din sudul Italiei, din regatul angevin, țara de origine a lui Carol Robert de Anjou? Tot între elementele de construcție identificate semnalăm și câteva - foarte puține - fragmente de cahla de sobă care par să provină de la cahla - oala nesmălțuită¹⁷. Ar fi de adăugat, de asemenea, prezența unui bolovan mare de origine vulcanică, neprelucrat, găsit tot în traveea a doua din interior, la mare adâncime, în vecinătatea pietrei profilate - montant de ușă din șanțul de apărare (?) al castelului.

Obiecte din fier. S-au găsit, de asemenea, mai multe fragmente de zgură de fier, ajunse probabil întâmplător în această zonă a castelului. Tot din fier au fost confecționate mai multe obiecte de uz comun - cuie, scoabe, piroane, mânere, plăcuțe de fier - puternic ruginite și care nu permit precizarea rostului lor mai exact; am identificat un vârf de săgeată - de arbaletă? - fragmente de cuțite, o potcoavă de încălțăminte, etc. (Fig. 20).

Nu am găsit pe parcursul săpăturii nici o monedă sau alt obiect care să permită elaborarea unor scheme cronologice mai exacte.

În concluzie, sondajul arheologic din anul 1980 a dus la identificarea unor ziduri de cărămidă ale castelului medieval din Timișoara care aparțin la - cel puțin - două faze de funcționare a castelului: unul în secolul al XIV-lea - zidul din traveea de sud a sălii de marmură a clădirii actuale a muzeului - și al doilea - cel din curtea interioară a muzeului - aparținând foarte probabil fazei de refacere a castelului din vremea lui Iancu de Hunedoara. Ca element important constructiv al castelului ne apare șanțul de apărare (?) din traveile centrală și de nord a sălii de marmură a muzeului în care am identificat dărâmătură de cărămidă și două pietre profilate - vezi nota 5 - provenind de la o fază constructivă a castelului. În absența unor elemente arheologice care să permită elaborarea unei scheme de datare mai precise strict pe baze arheologice - am elaborat o ipoteză de datare care se sprijină și pe elemente de datare de ordin istoric - ridicarea castelului de către regele Carol Robert de Anjou și refacerea acestuia de către Iancu de Hunedoara după cutremurul din 5 iunie 1443, cu urmări - se pare - catastrofale pentru castelul angevin¹⁸. Cercetarea viitoare de la castel va trebui să stabilească legătura dintre această zonă nord-vestică a castelului în care au apărut numai ziduri de cărămidă cu zona de nord-est a castelului în care pe la 1900 s-au identificat fundații, ziduri de piatră ale castelului - vezi nota 16. Cercetarea viitoare va stabili corelațiile necesare și va confirma sau va infirma ipoteza succesiunii fazelor constructive propuse în prezenta lucrare, ipoteză care se bazează, poate, mai mult pe

elemente de datare istorică, decât strict arheologică¹⁹. Ar mai fi de precizat în final că în spațiul investigat arheologic nu am identificat nivele sau complexe de locuire anterioare secolului al XIV-lea, din secolele X-XIII, să zicem, ceea ce sugerează că pe insula pe care a fost ridicat castelul Timișoarei la începutul secolului al XIV-lea nu a existat locuire istorică în timpurile anterioare²⁰.

Alexandru Rădulescu

Facultatea de Litere, Teologie și Istorie
Universitatea de Vest Timișoara
Bld. Vasile Pârvan, nr. 4.

NOTE

1. *A temesvári u.n.-Hunyádi-várkastély ügye* în TRÉT XIX, fasc. 3-4, 1903, p. 118-121; vezi și volumul *Temesvármegye*, coordonat de dr. Samu Borovszky, cu studiul lui Szentkláray Jenő, *Temesvár története*, p. 6 și urm.; Al Rădulescu, *Cercetări de arheologie medievală din Banatul de câmpie; scurt istoric*, în *SIB XXIII-XXIV-XXV*, 1999-2001, p. 52.
2. Din păcate nu am păstrat în documentația foto o imagine clară a acestui zid.
3. Vezi, de pildă, fundarea zidului pe pari și grinzi de stejar la cetatea bizantină din secolele X-XI de la Păcuiul lui Soare - Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Cetatea bizantină*, vol. I, București 1972, p. 56, fig. 20.
4. Prin intervențiile de betonare de la începutul secolului al XX-lea, stratigrafia originală a fost modificată, chiar dacă materialele arheologice din straturile aferente betonării sunt tot cele medievale ajunse în altă dispunere stratigrafică tocmai din cauza acestei betonări. Între materialele moderne ajunse în aceste straturi la începutul secolului al XX-lea, menționăm și un fund de sticlă „Karlsbad - Karlovy Vary”, lucru firesc în ambianța culturală central-europeană a epocii (Fig. 22).
5. Piatra a fost văzută la timpul ei de regretatul profesor Vasile Drăguț, care a încadrat-o între pietrele profilate ale secolelor XIV-XV din Transilvania și Banat; vezi Vasile Drăguț, *Arta gotică în România*, București 1979, în special capitolul *Arhitectura goticului matur și târziu în Transilvania (sec. XIV-XV)*, p. 36-137. În săpătură a apărut la mare adâncime, tot în traveea centrală a sălii de marmură, încă o piatră profilată în dreptul peretelui de vest al secțiunii, care nu a putut fi dislocată de la locul ei din cauza presiunii mari a umpluturilor care o suprapuneau, făcând-o practic de neclintit. Avem de-a face cu o zonă a șanțului de apărare în care s-au aruncat ziduri, fragmente arhitectonice dezafectate din vechiul castel angevin după cutremurul din 1443; săparea *in extenso* a acestui șanț de apărare ar duce probabil la descoperirea și a altor pietre profilate care au aparținut vechiului castel angevin.
6. Și la cetatea medievală a Făgetului, întâlnim șiruri de piloți băuți pe escarpa și pe fundul șanțului de apărare al cetății, intrând într-o combinație ingenioasă și eficace de apărare a zonei șanțului de apărare al cetății în special; palisade de lemn cu rol de apărare s-au observat și la Lugo, la Denta, etc. - vezi Gh. Sebestyen, *O pagină din istoria arhitecturii României - Renaștere*, București 1987, cap. *Lugo*, p. 1 21-126, Fig. 202-204; Binder Pál, *Utazások a török birodalomban*, București 1983, călătoria lui Sándor Pál la Constantinopol, p. 122.
7. Deși este vorba de două asize de zidărie de cărămidă legată cu mortar, nu este vorba de un zid pentru că lipsește fundația.
8. Bănuim că și acești piloți au fost băuți tot în scopul compactării solului subiacent care avea să suporte pavaje, ziduri, etc.
9. Masa mare de cărămidă care s-a găsit în traveea a doua centrală - din sala de marmură, ca și pietrele profilate aflate tot acolo ne-au condus la ideea că ne aflăm în fața resturilor de zidărie rezultate dintr-o demolare; să fie vorba de o demolare consecutivă unor distrugerii apărute în substanța construită a castelului la marele cutremur din 5 iunie 1443? Desigur, nu avem dovada arheologică a acestui scenariu, care rămâne însă plauzibil; în orice caz, profilul tipologic al ceramicii, cărămizile, pietrele profilate găsite în nivelul de mare adâncime din traveea a doua a sălii de marmură nu se opun ideii că am putea avea de-a face cu o operație de dezafectare și aruncare în

- șanțul de apărare a unor ziduri compromise de cutremurul din 1443; despre acesta din urmă, vezi considerațiile din *Temesvár története* ale lui Jenő Szentkláray privind pagubele făcute de cutremur, în volumul coordonat de Samu Borovszky, *Temes vármegye*, și anume la pagina 20 din istoria Timișoarei: se subliniază aici că reconstrucția trebuia să țină seama de noi principii de fortificare rezultate în urma importanței tot mai mari a artileriei în asediul fortificațiilor vremii; vezi și Johann N. Preyer, *Monographie der königlichen Freistadt Temeswar*, ediție republicată de Eleonora Pascu și Ioan Hațegan, Timișoara 1995, p. 33; vezi și N. Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara 1943, p. 15; p. 333; vezi și Mihai Opris, *Timișoara*, București 1987, p. 10-17, p. 227; mai nou, despre castelul Timisoara, Adrian Andrei Rusu, *Castelarea Carpatica*, Cluj-Napoca 2005, p. 148, 538-539; Adrian Andrei Rusu, *Arad és Temes megye középkori erődítményei*, în *A Középkori Dél-Alföld és Szer*, Szeged 2000, sub redacția Kollár Tibor, p. 579-581, despre cetatea Timișoara.
10. Ghiulelele au fost trase foarte probabil de bateriile de artilerie ale lui Eugeniu de Savoia, provocând distrugerile, dislocările în zidărie menționate. În absența unor studii speciale, nu știm în detaliu cum funcționau aceste tunuri care aruncau aceste ghiulele mici - mai multe într-o salvă și probabil cu mare viteză de aruncare; în viitor va trebui deslușit și acest aspect al tehnicii de asediu din secolele XVII – XVIII.
  11. Vezi diferite informații cu privire la soarta castelului în secolele XVIII - XIX la Johann N. Preyer, *op.cit.*, passim, sau Mihai Opris, *op.cit.*, passim, și o prezentare sintetică la p. 227, cuvântul **castelul**; pot fi consultate și alte cărți care tratează despre trecutul orașului Timișoara.
  12. Vezi Mihai Opris, *op.cit.*, passim; Nicolae Ilieșiu, *op.cit.*, p. 333; Gh. Bleyer, *Timișoara. Monografie urbanistică și arhitecturală*, manuscris dactilografiat la Muzeul Banatului, passim. Cum se încadra castelul în ansamblul urban al orașului Timișoara, aflăm din stampele medievale care redau orașul Timișoara în secolele XVI-XVIII: vezi Rodica Vântaci, *Timișoara în stampe, secolele al XVI-lea-al XVIII-lea*, București 1993; vezi de pildă stampa nr. 22 a lui M. Seutter, în care vedem cum arăta castelul Timișoarei în anul 1718 (Fig. 4).
  13. Nu am reușit decât restaurarea parțială a unor fragmente de vase, cum ar fi o gură de oală - borcan de secol XIV-XV, cenușie – neagră, restaurată de Ion Davițoiu și rătăcită undeva în depozitele muzeului...
  14. Pentru analogii, vezi Dumitru Teicu, *Banatul montan în Evul Mediu*, Timișoara 1998, p. 105-112; vezi și volumul coordonat de Florin Drașovean, Doina Benea, *Săpăturile arheologice preventive de la Dumbrăvița*, Timișoara 2004, planșele 34 - 84 și paginile corespondente - *Descoperiri medievale și moderne*, p. 38- 56, redactate de Daniela Tănase.
  15. Grijă pentru curățenia spațiului în care trăiau să fi fost mai puțin prezentă în viața cotidiană a garnizoanei castelului? Altfel este greu de explicat cantitatea impresionantă a oaselor de animale găsite în săpătură. Am predat aceste oase kolegei noastre, doamna arheozoolog Florentina Chiu, care va redacta un studiu despre aceste oase de animale; studiul va răspunde la întrebarea esențială despre această categorie de materiale: ce animale a consumat garnizoana castelului în epoca medievală.
  16. Vezi *A temesvári u.n. Hunyadi várkastély ügye* în *TRÉT* XIX, fasc. 3-4, 1903, p. 118-121; vezi și Al. Rădulescu, *Cercetări de arheologie medievală din Banatul de câmpie. Scurt istoric*, în *SIB* XXIII-XXIV-XXV, Timișoara, 1999 -2001, p. 52.
  17. Punctele de reper cele mai complete le oferă Paraschiva Victoria Batariuc în cartea *Cahle din Moldova medievală – sec. XIV-XVII*, vezi în special tabelul sinoptic de la fig.1, p.197.
  18. Vezi mai sus nota 9; Ioan Hațegan presupune la castel niște intervenții constructive în vremea lui Filippo Scolari - Pippo Spano - la începutul secolului al XV-lea - vezi Ioan Hațegan, *Das mittelalterliche Schloss von Temeswar und die von Filippo Scolari im Banat gebauten oder renovierten Schlösser*, în *Castrum Bene* 2/1990, *Várak a későközépkorban - Die Burgen im Spätmittelalter*, Budapest 1992, p. 268-269.
  19. Desigur este de dorit să lucrăm cu repere strict arheologice care să permită elaborarea unei succesiuni cronologice autonome, care s-ar bucura astfel de o credibilitate mult sporită; când acest lucru nu este posibil, se recurge la ipoteze de datare istorică în care este totuși implicată o fundamentare arheologică care să le facă plauzibile; ele nu depășesc însă, în ultimă instanță, valoarea unei ipoteze de lucru.
  20. Investigația va trebui lărgită în viitor pentru tot teritoriul castelului; doar așa putem fi siguri că nu avem, eventual, într-o anumită arie a castelului, vestigii care să coboare vechimea locuirii medievale de aici, anterior anului 1300. Din acest punct de vedere, merită atenție zona garnizoanei militare și a complexului Modex, de la nord de vechiul curs de apă al Begăi de lângă castel, unde se pretinde existența unei cetăți de lemn și pământ din secolele X-XIII, ipoteză reluată în ultima vreme de istoricul timișorean Károly Vicze în niște studii despre vechile cetăți ale Timișoarei apărute în presa locală timișoreană; într-un studiu el a abordat chiar tema care ne-a preocupat pe noi în prezentul articol: reconstruirea cetății angevine de către lăncu de Hunedoara - vezi articolul lui Karoly Vicze, *Temesvár várának története; Hunyadi János átépítette a várat* – în *Heti Új Szó*, nr. 10 (527) din 11 martie 2005, p. 16.

AN ARCHEOLOGICAL PROSPECT OF THE HUNIAD CASTLE OF TIMIȘOARA – 1980

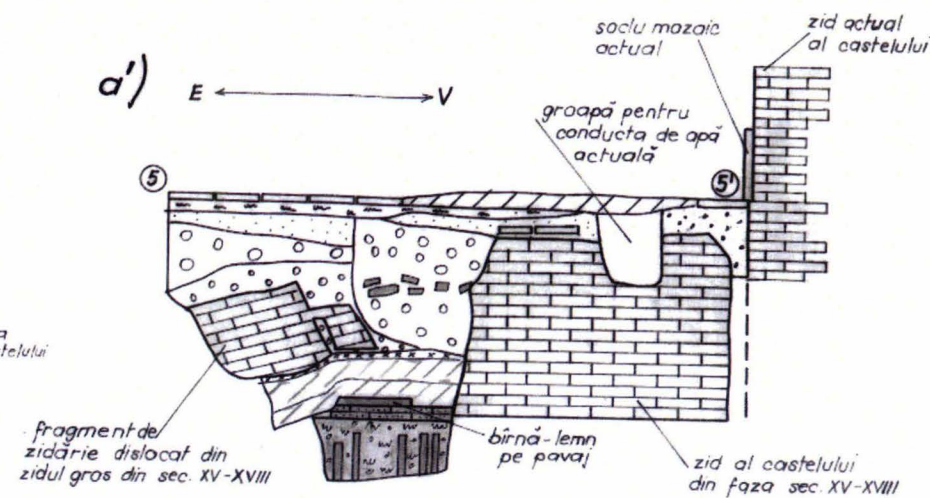
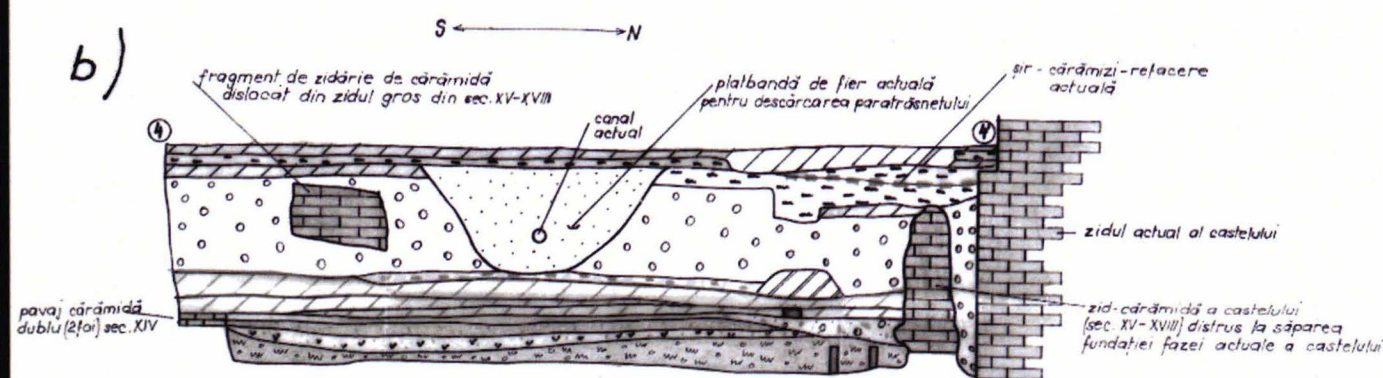
Summary

In 1980 an archeological prospect in the North - West part of the Banat Museum (old castle of Timișoara, and artillery barracks in the modern age) was undertaken in order to verify the condition of the building foundation which has showed statics deficiencies. The diggings also aimed at pointing out the archeological traces of the medieval castle of Timișoara built in the 14th century.

A 2.50 - 2.80 m -wide-ditch was made in the so-called marble hall of the museum, and another one in the North - West part of its inner yard. Two older brick walls of the castle were identified - one in the South part of the marble hall, and the second one, in the researched part of the inner yard. The two walls were not built at the same time - the inside wall being built in the 14th century by Charles Robert of Anjou, and the outside one, later, by Iancu of Hunyad, who rebuilt the castle after the big, 1443 earthquake. A deeper area from the marble hall seems to be the place of a defense ditch, where wreckage bricks and an upright carved stone - part of a door were found, dating from the 14th century. We also found wooden pillars rammed into the ground in many places, in order to fortify the castle. In the marble hall we identified concrete bracings, made in order to strengthen the building in 1902 - 1903; they considerably modified the old medieval stratigraphy of the area. In the inner yard the debris, the fragments of dislocated walls raised the treading level by 1.50 m; the cannon balls and the fragments of dislocated walls prove that a siege of the Timișoara castle happened. We suppose that the siege was made by Eugene of Savoy in 1716. The archeological material that was found contains pieces of ceramics, animal bones, carved stones, bricks, tiles for roofs and for stoves, iron objects, cannon balls.

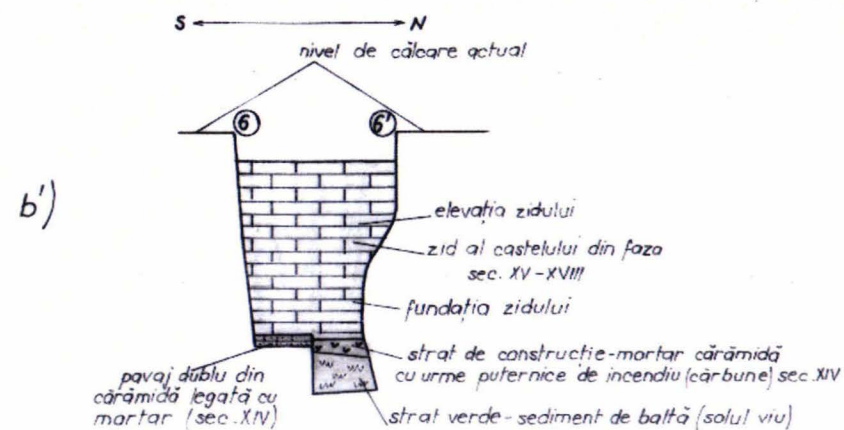
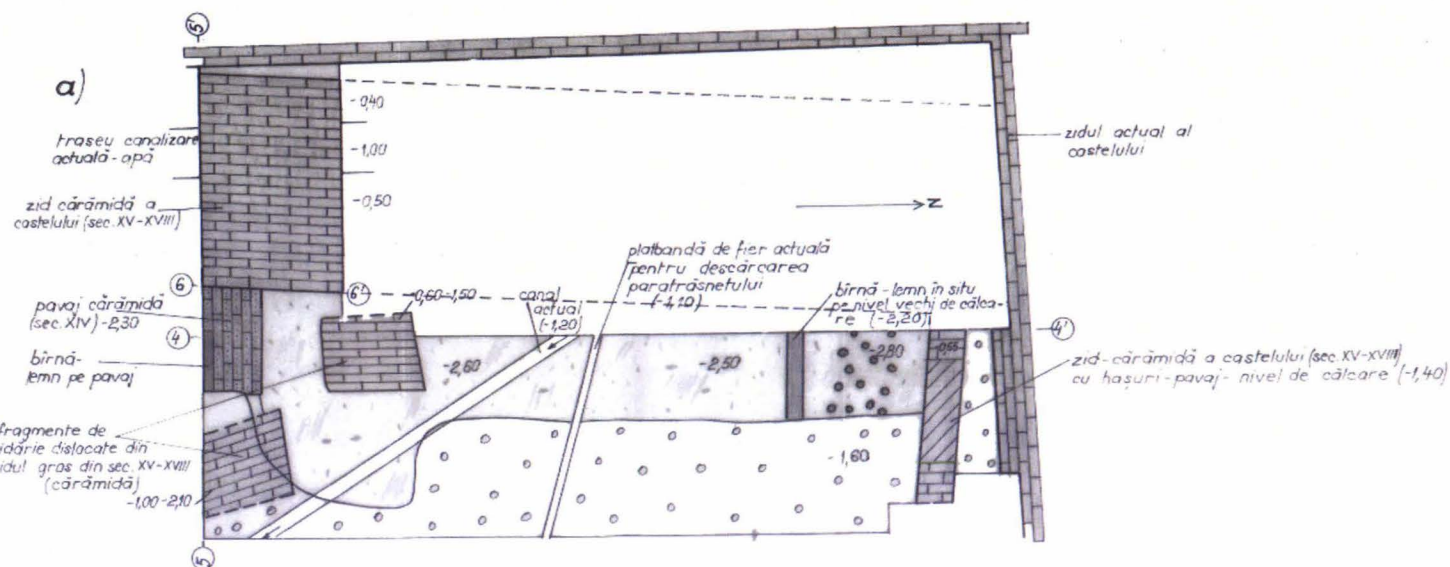
The research should be enlarged in future in order to make the connection with the North - East area of the old castle, where foundations of medieval walls made of carved stone were found. Another reason for continuing the research would be that of verifying the chronological scheme that we suggested, having not so rich information from the prospect made in 1980.

LEGENDA :

- Strat verde-sediment de baltă (solul viu)
- Strat de construcție medieval al castelului (sec. XIV)
- Strat de construcție impregnat cu urme de arsură (incendiu)
- Pavaj de cărămidă fragmentară - sec. XIV
- Strat de mortar (construcție) în continuarea pavajului de cărămidă fragmentară din sec. XIV
- Pietre, cărămizi, pământ - strat de umplutură la nivelul pavajului de cărămidă fragmentară din sec. XIV
- Strat verde-umplutură de înaltare peste vechile nivele de călcare
- Moloz - cărămidă cu mortar
- Lențiță - sol brun galben
- Moloz modern (sec. XVIII)
- Umplutură humusoidală
- Strat nisip
- Strat vegetal (humus)
- Rețea de piloți-lemn bătuți în solul verde
- Rețea de piloți-lemn bătuți în solul verde (în profil) sub pavajul din sec. XIV
- Sol-umplutură modernă cu fragmente - cărămidă și mortar
- Strat nisipos cu mortar
- Moloz mărunț sub fragmentul de zidărie dislocată din zidul gros de sec. XV-XVIII, moloz în care s-au găsit multe (~200) ghiulele mici și grele de artilerie
- Moloz - cărămidă mai mărunț
- Dale de beton actuale
- Pavaj dublu din cărămidă legată cu mortar - sec. XIV
- Nivele succesive de călcare marcate de cărămidă fragmentară, moloz
- Nivele de călcare sec. XIV-XV marcate de mortar, fragmente - cărămidă

CASTELUL HUNIADA TIMISOARA

S₁ - curte interioară - primele două travee (dinspre nord)

a) planul secțiunii

b) profilul peretelui de V al secțiunii 4-4'

S₁ - curte interioară - traveea a2-a (dinspre nord)

d') profil al peretelui de sud al secțiunii 1 5-5'

b') profil al paramentului est al zidului gros al castelului din faza sec. XV-XVIII 6-6'

Fig. 3

INTOCMIT :

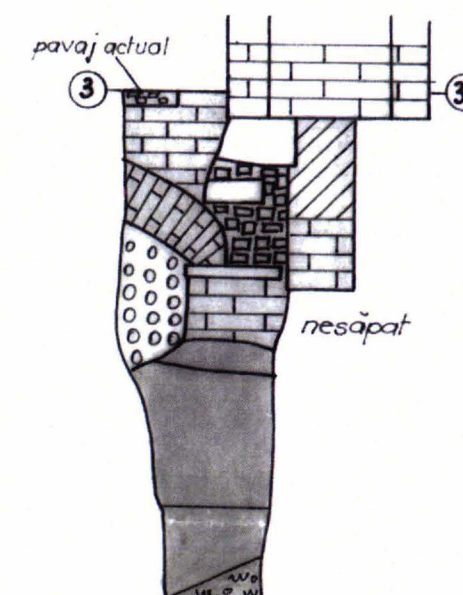
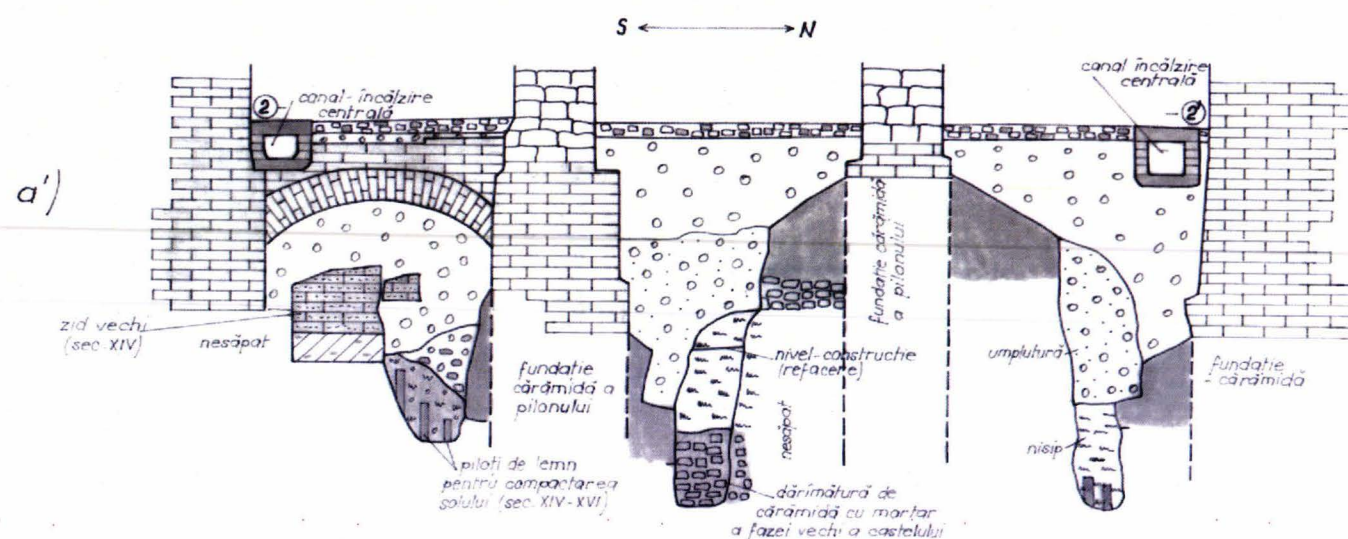
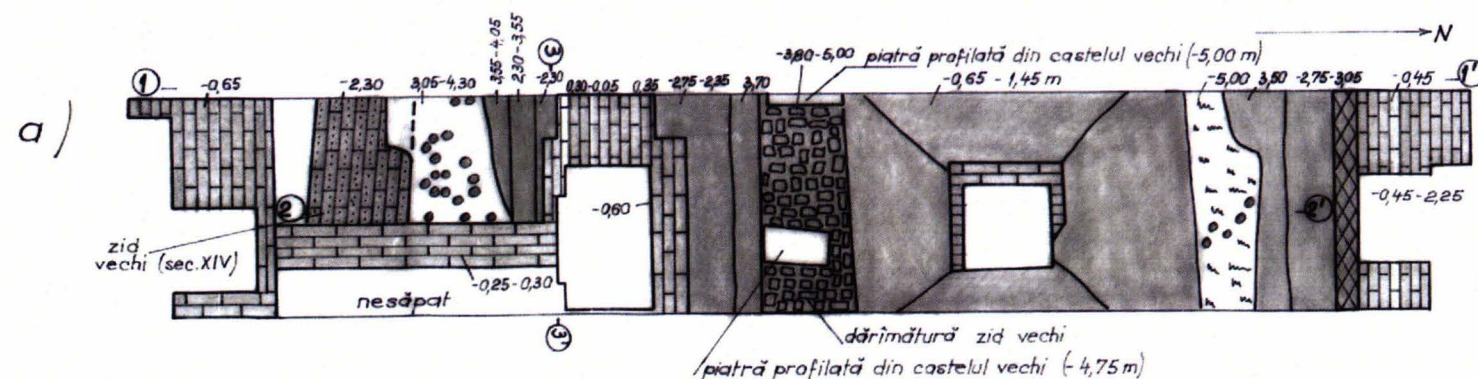
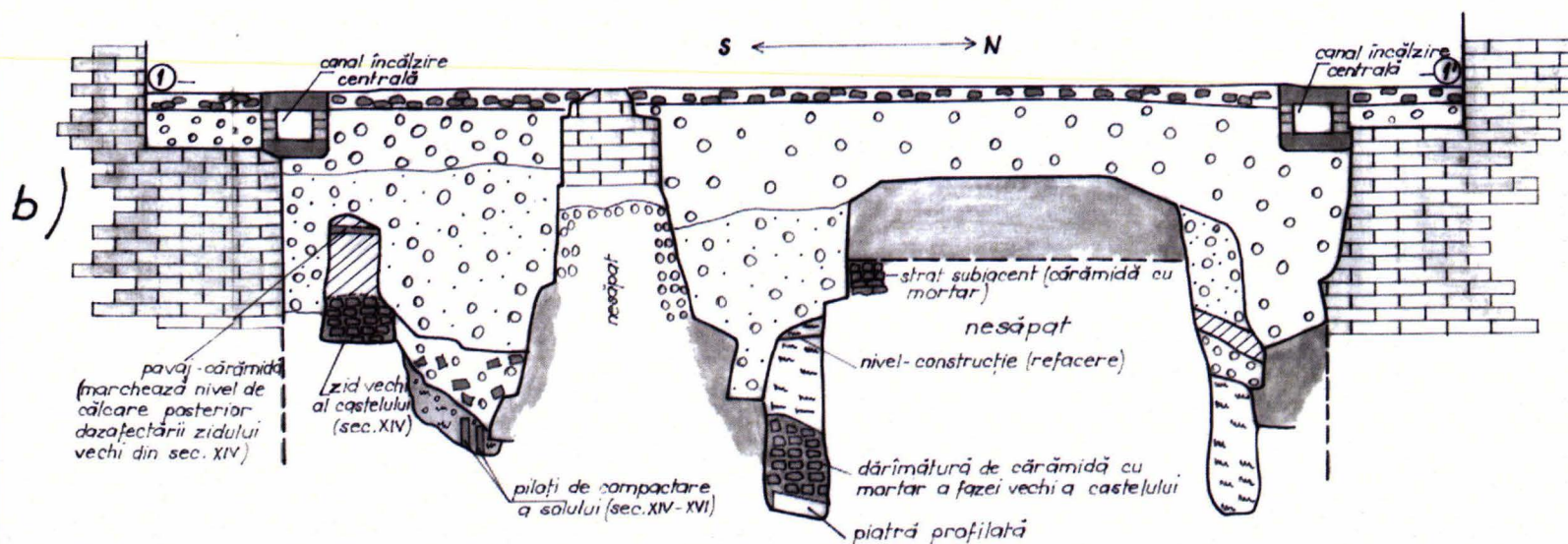
arheolog Al. Rădulescu

Sc. 1:50 0 1 2m
iulie 1980

LEGENDA:

- Strat verde sediment de baltă (solul viu)
- Zid vechi al castelului (sec. XIV)
- Dărîmătură de cărămidă cu mortar în care se găsesc și pietre profilate - rezultată în urma demolării fazei vechi a castelului (aruncată în șanțul vechi de apărare al castelului?)
- Ziduri (fundații) aparținînd fazei actuale a castelului
- Adosare de beton la fundațiile fazei actuale a castelului
- Strat de nisip vechi (sec. XIV-XV)
- Piloți de lemn pentru compactarea solului, în profil
- Elevație - piloni de susținere a bolților la faza actuală a castelului
- Moloz - începutul secolului XX
- Moloz cu pămînt (începutul secolului XX)
- Elevație - faza actuală a castelului
- Sol galben (umplutură)
- Strat galben-cafeniu cu rare cărămizi și mortar - strat suport pentru zidul din sec. XIV
- Pavaj actual (cărămizi cu mortar și plăcuțe de ciment)
- Pietre profilate
- Cărămizi
- Piloți de lemn pentru compactarea solului, în plan

CASTEL HUNIADE TIMISOARA

S₁ - sala 1 parter (preistoric)

a) plan al secțiunii

b) profil al peretelui de vest al secțiunii 1-1'

a') profil prin axul central longitudinal al secțiunii 1-2-2'

b') profil al fațadei sudice a pilonului sudic din sala 1 3-3'

Sc. 1:50 0 1 2m

junie 1980

Fig. 2

INTOCMIT:
arheolog Al. Rădulescu

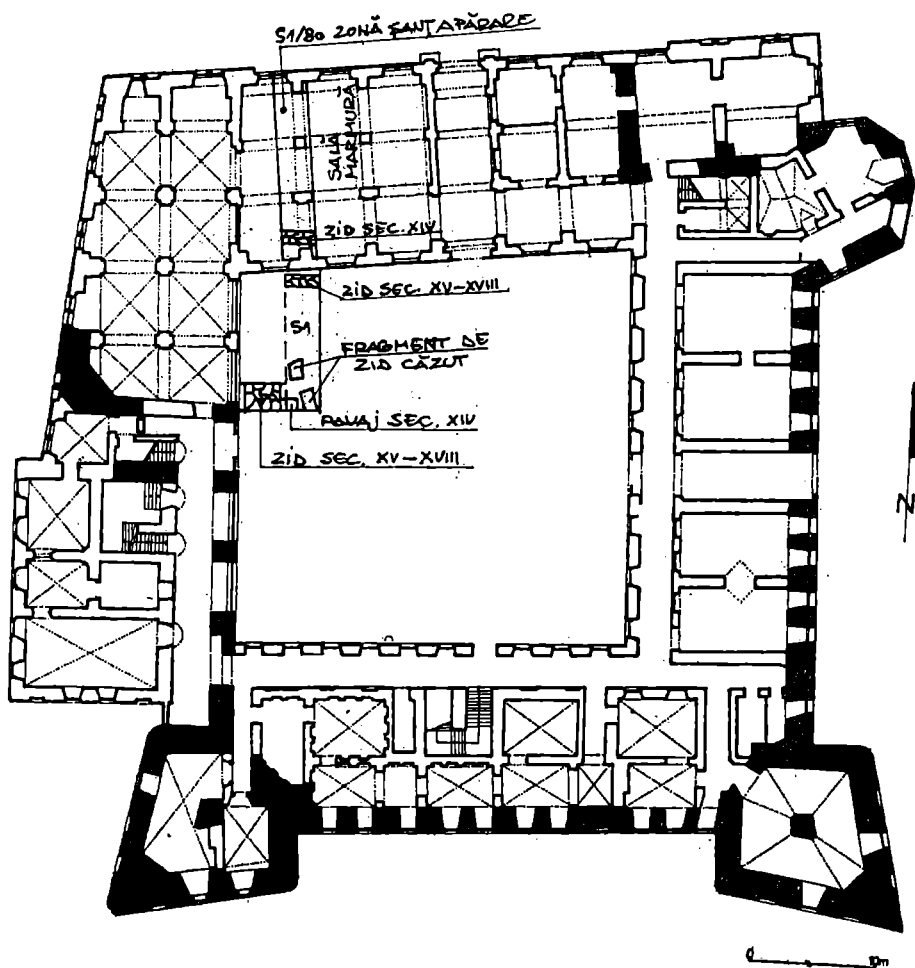

Fig. 1 - Planul castelului cu secțiunea, zidurile, complexele descoperite, după Mihai Opreș, *Timișoara. Mică monografie urbanistică*, București 1987, p. 15

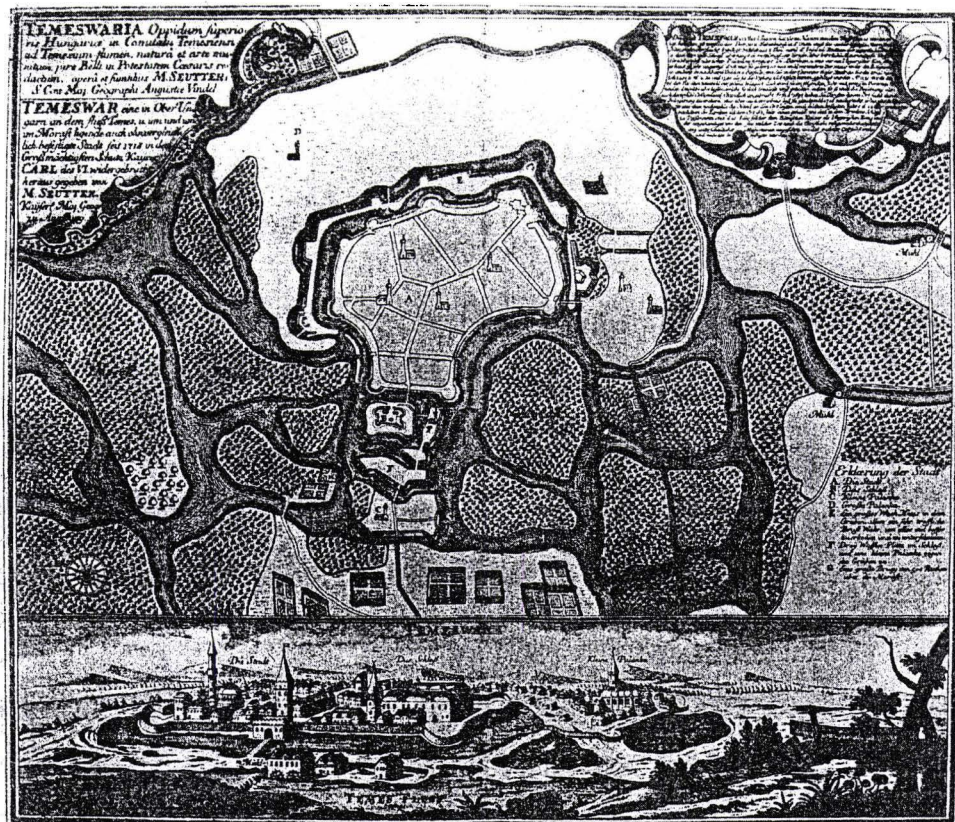

Fig. 4 - Stampă- Timișoara în anul 1718, de M. Seutter, după Rodica Vârtăciu, Timișoara în stampe medievale, secolele al XVI-lea- al XVIII-lea, Timișoara 1993

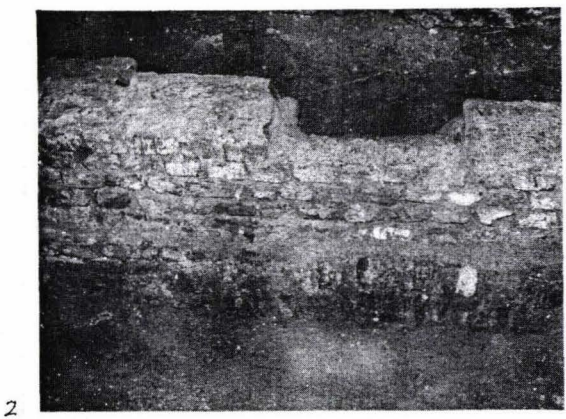
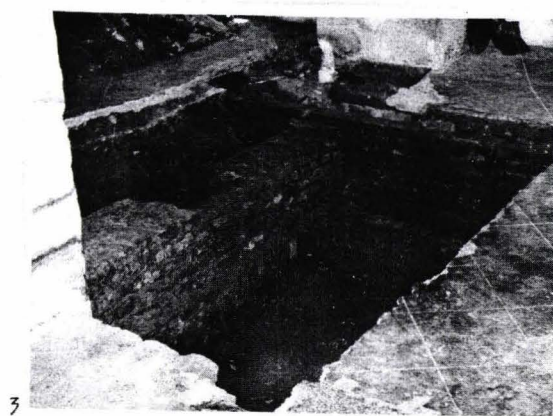
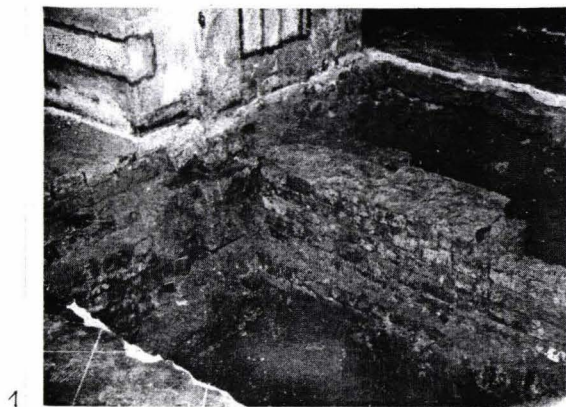
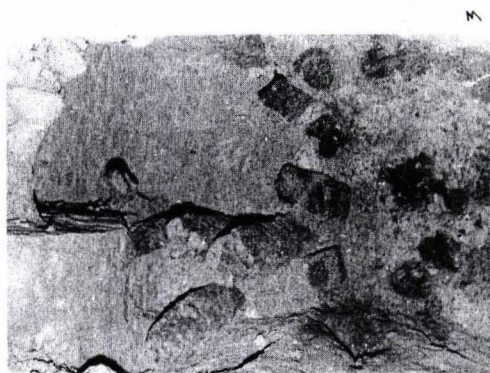

Fig. 5.1-4 - Arce de descărcare la castel – sala de marmură

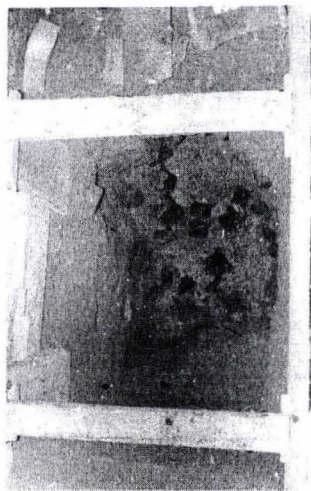

3

1

2

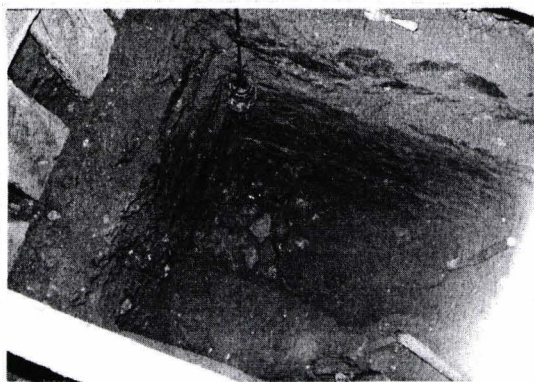

4

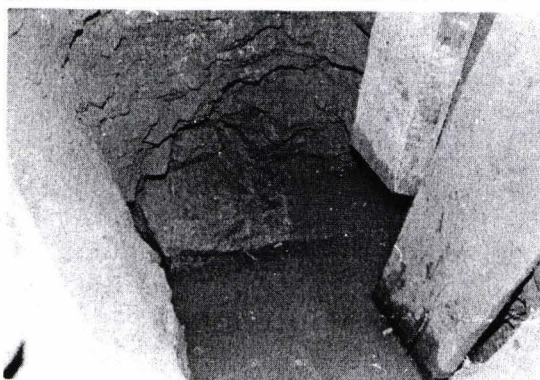
Fig. 6. 1-4 - Piloți bătuți pentru compactarea solului la palatul angevin - sala de marmură

1

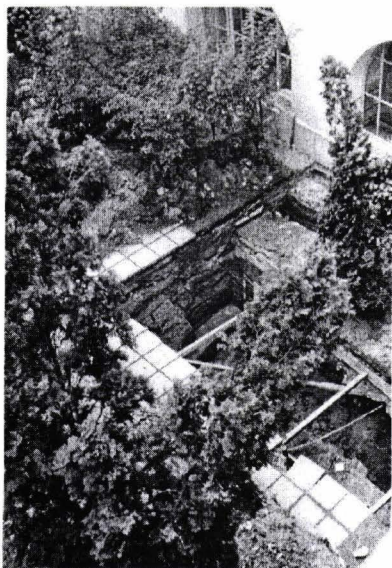
2

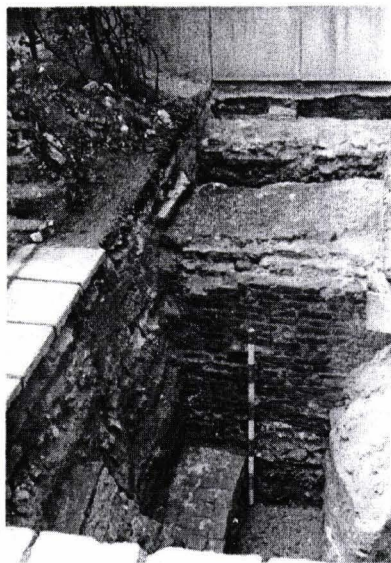
3

Fig. 7. 1-3 - Sala de marmură - traveea centrală, dărâmtură de cărămidă și pietre profilate în șanțul de apărare (?).

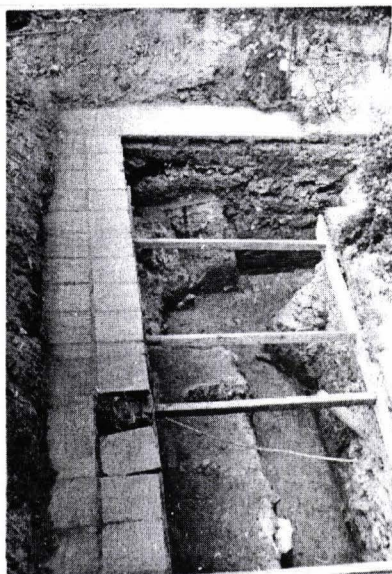

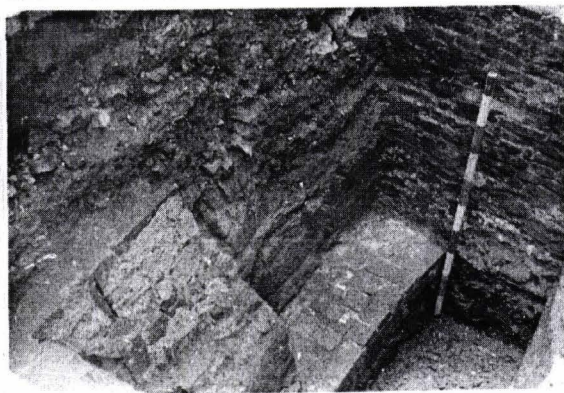
1

2

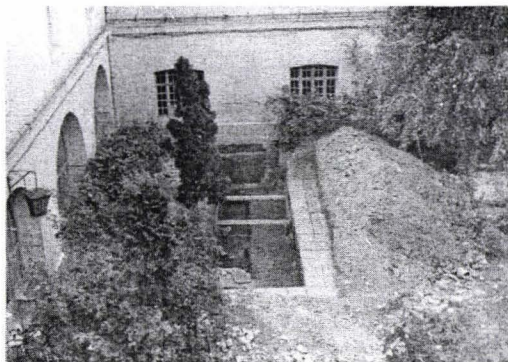
3

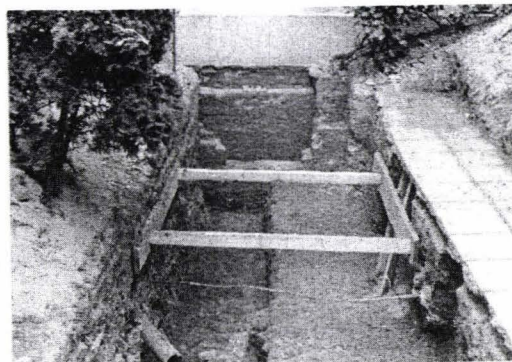
4

Fig. 8. 1-4 - Curtea interioară a muzeului - zid gros sec. XV-XVIII, pavaj de cărămidă angevin

1

2

3

4

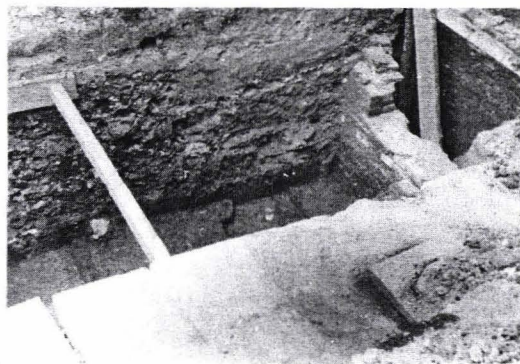

Fig. 9. 1-4 - Nivele de călcare medievale, zid fragmentar sec. XV-XVIII

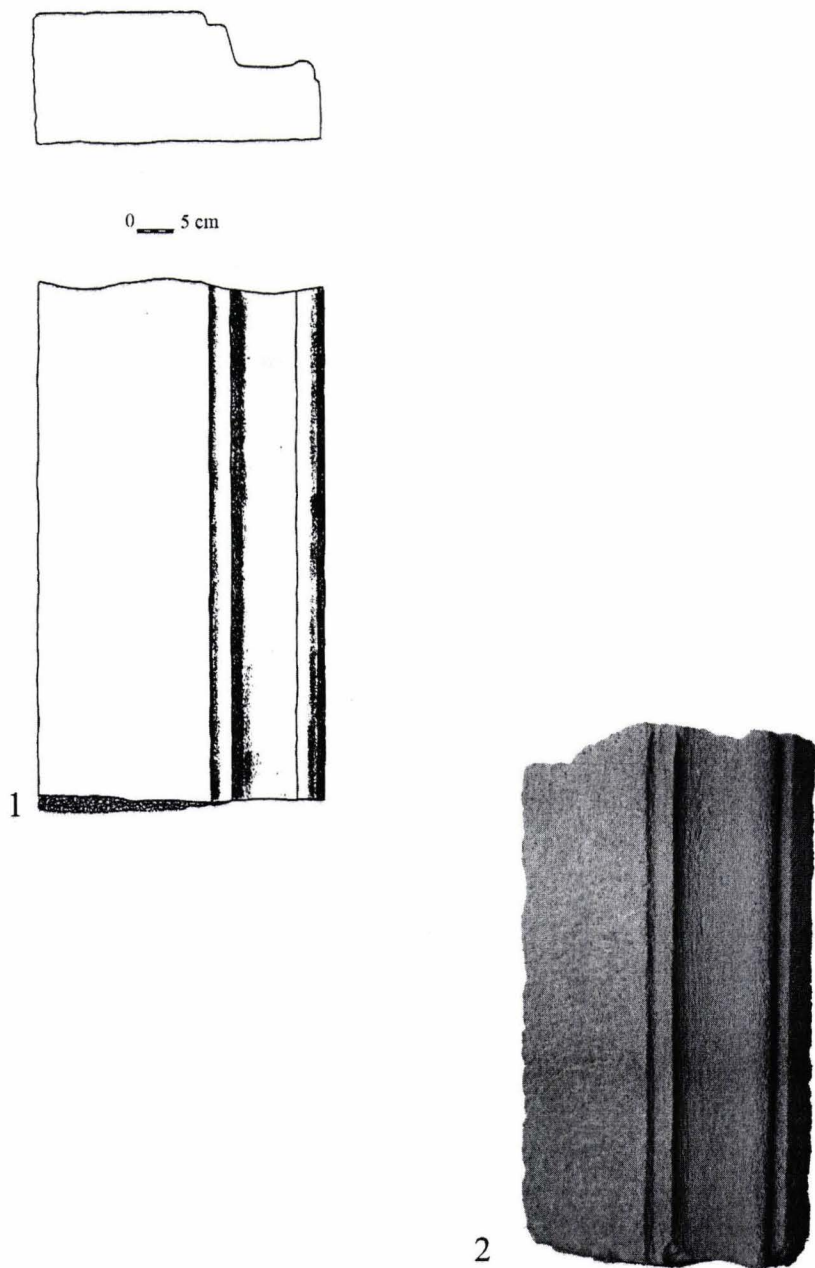

Fig. 10 - Piatră profilată - montant de ușă din palatul angevin - foto și desen

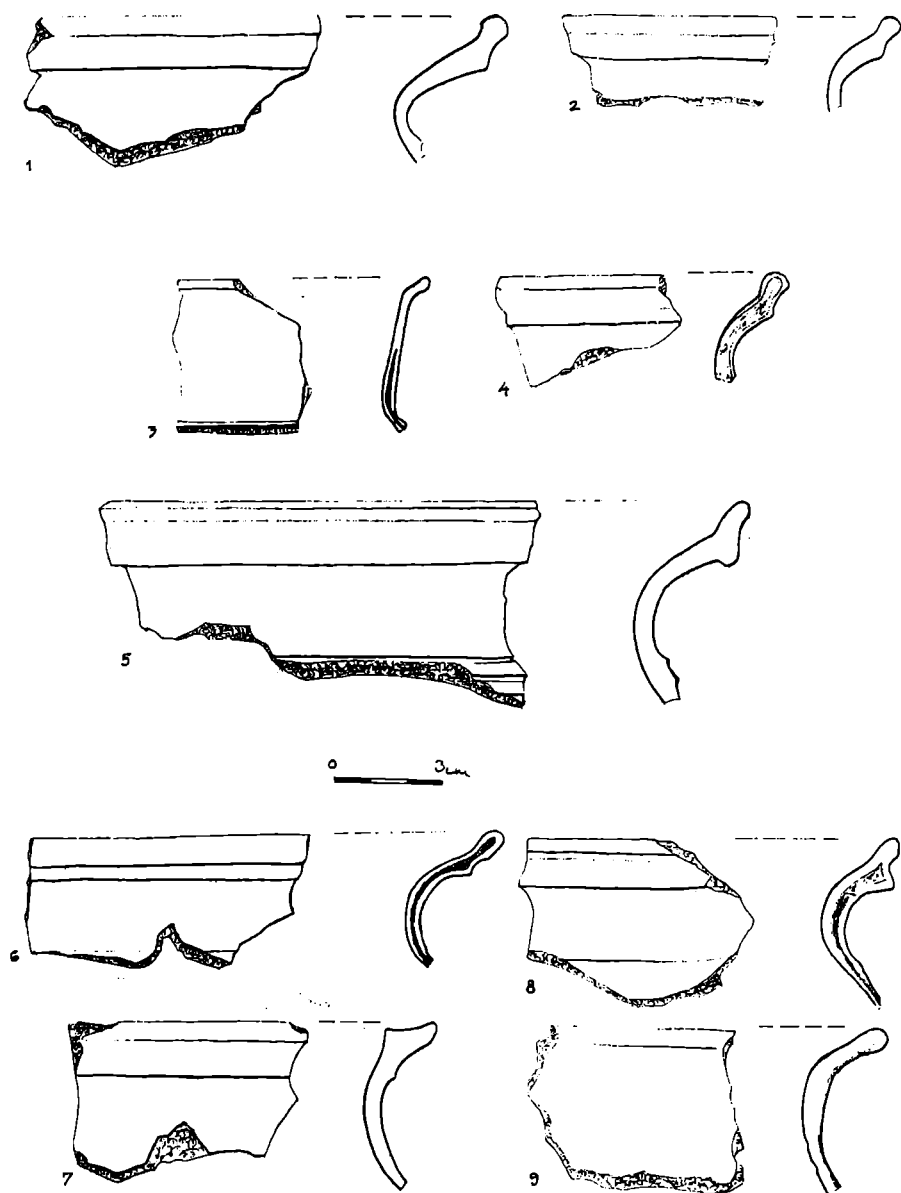

Fig. 11 – Sala de marmură - ceramică din șanțul de apărare - nivelele mai adânci, - 2, 70 – 4,50 m

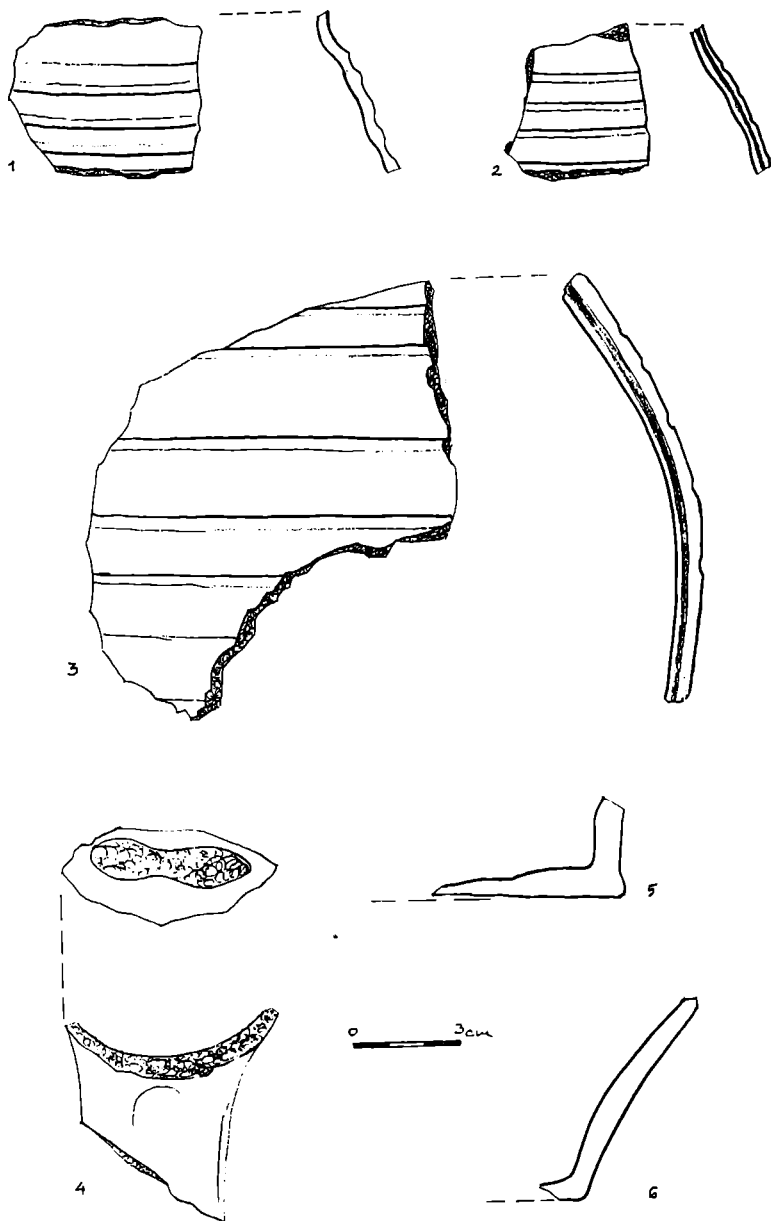

Fig. 12 – Sala de marmură - ceramică din șanțul de apărare - nivelele mai adânci, - 2,70 – 4,50 m

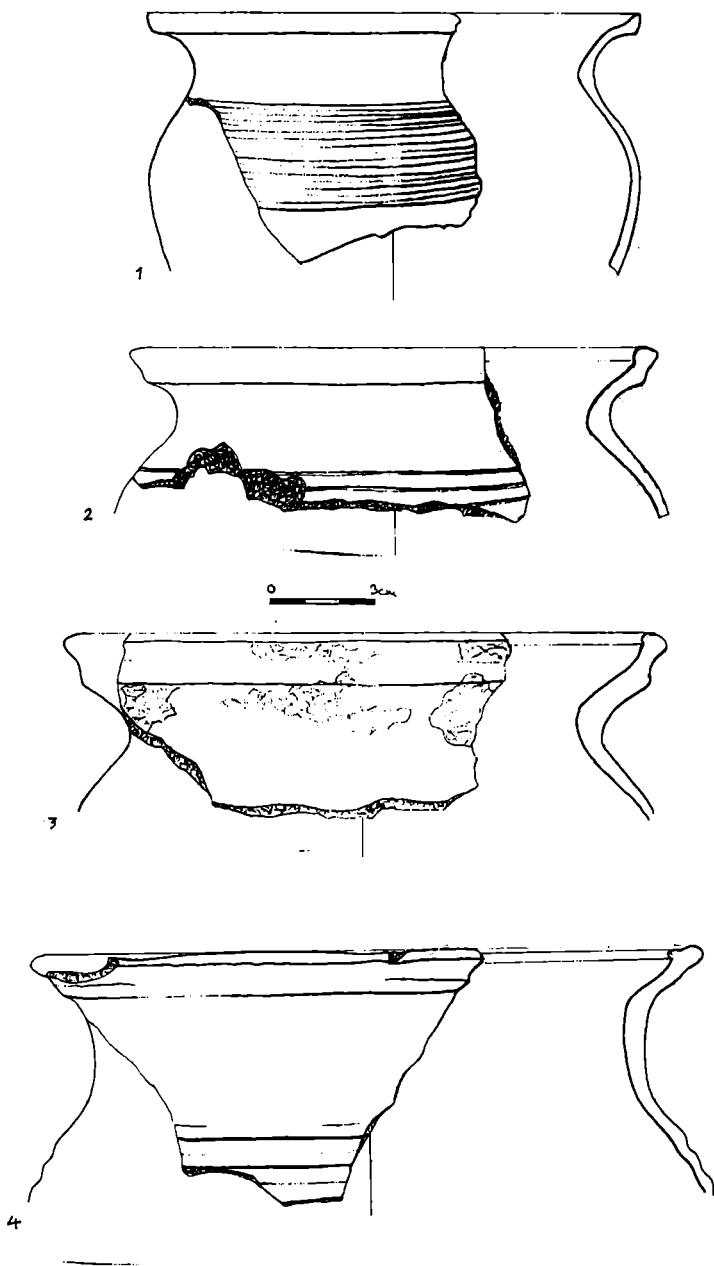

Fig. 13 – Curtea interioară a muzeului, ceramică - nivele medievale

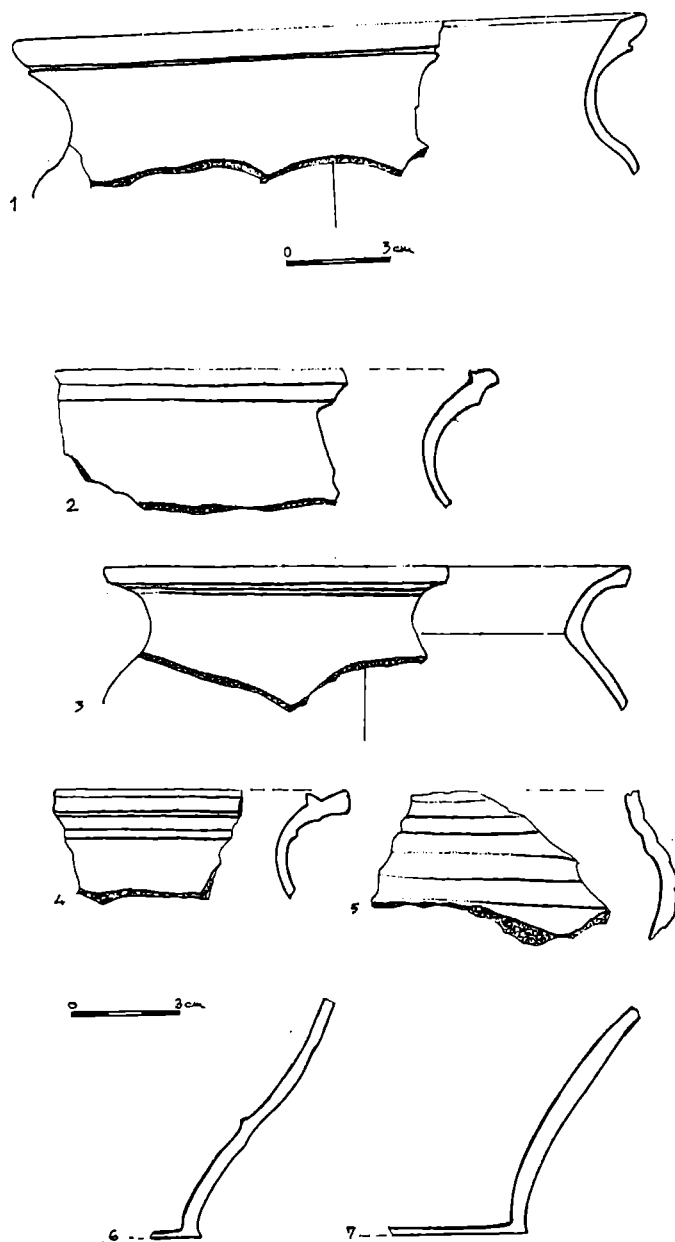

Fig. 14 – Curtea interioară a muzeului, ceramică - nivele medievale

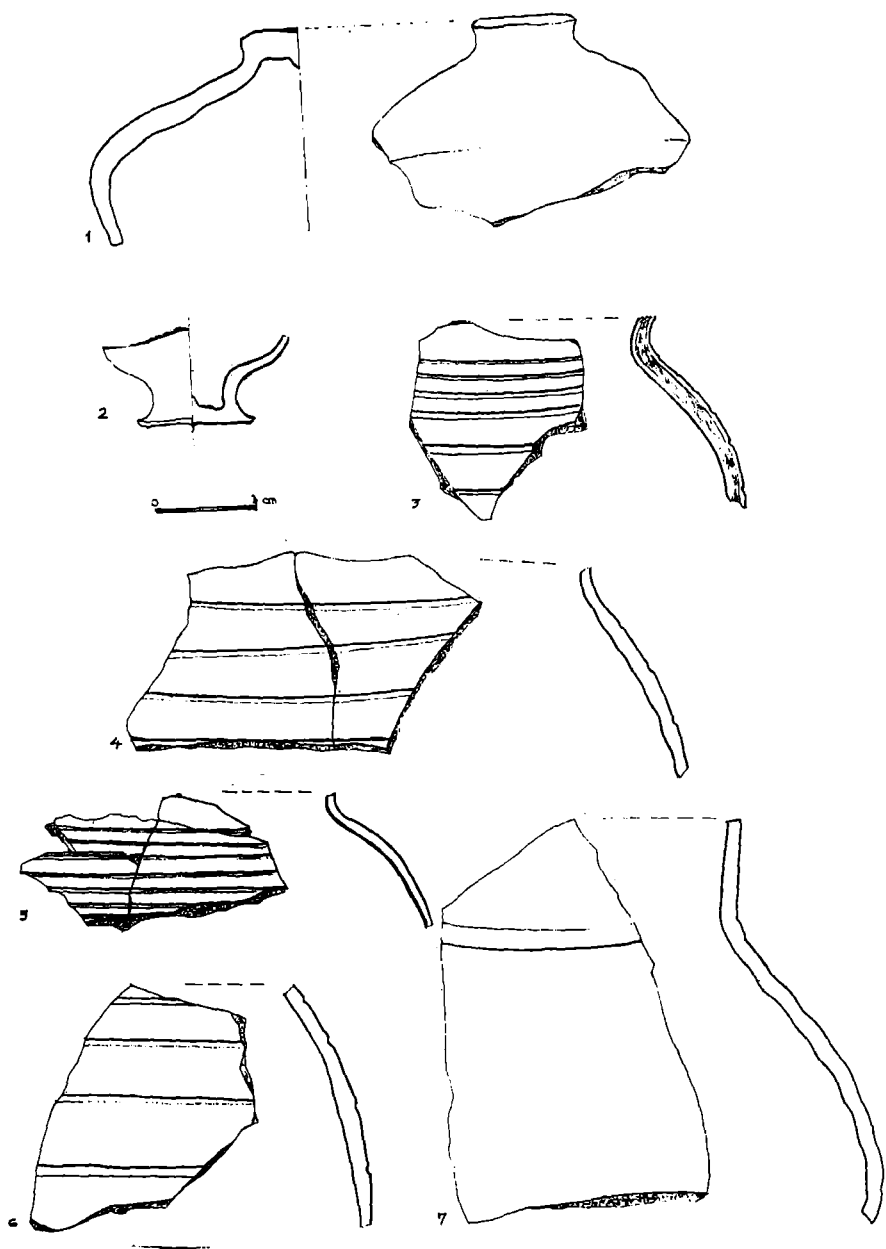

Fig. 15 – Curtea interioară a muzeului, ceramică - nivele medievale

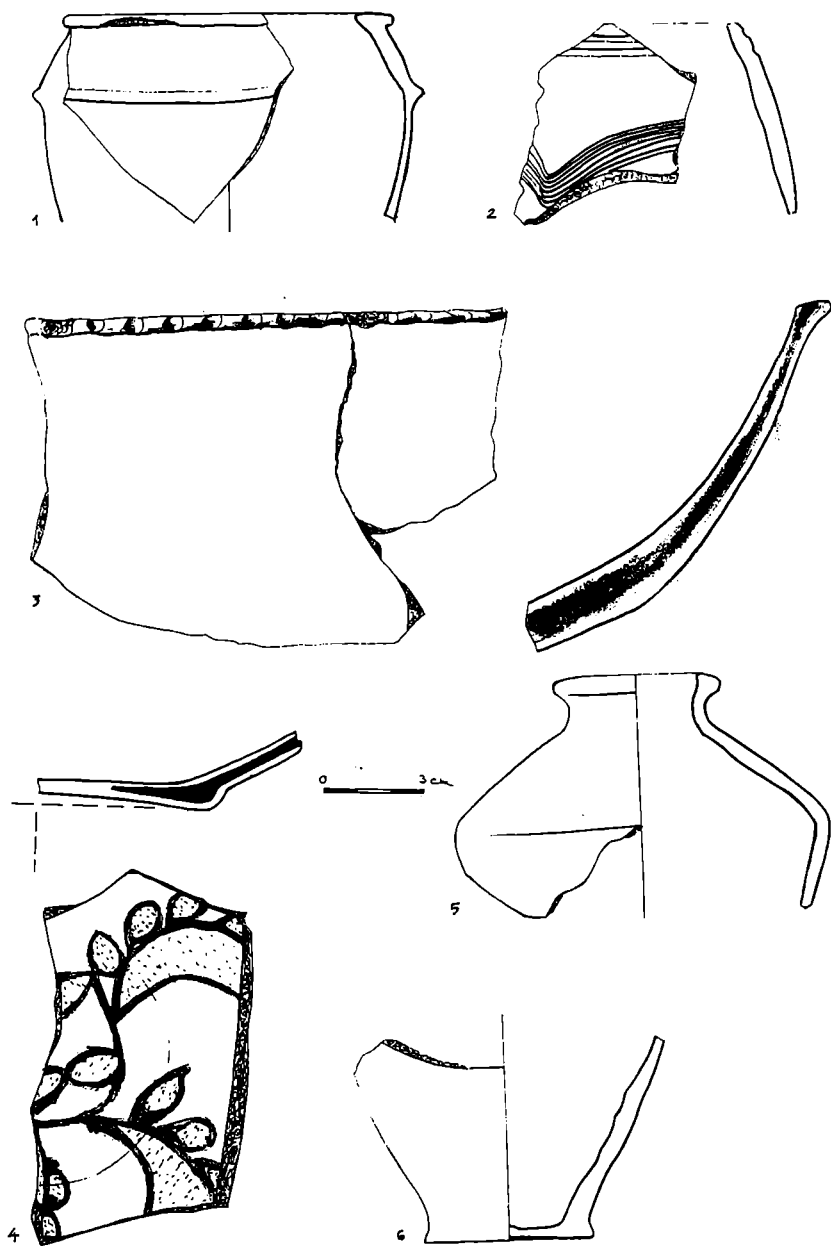

Fig. 16 – Sala de marmură + curtea interioară - material ceramic medieval antrenat în molozuri mai târzii

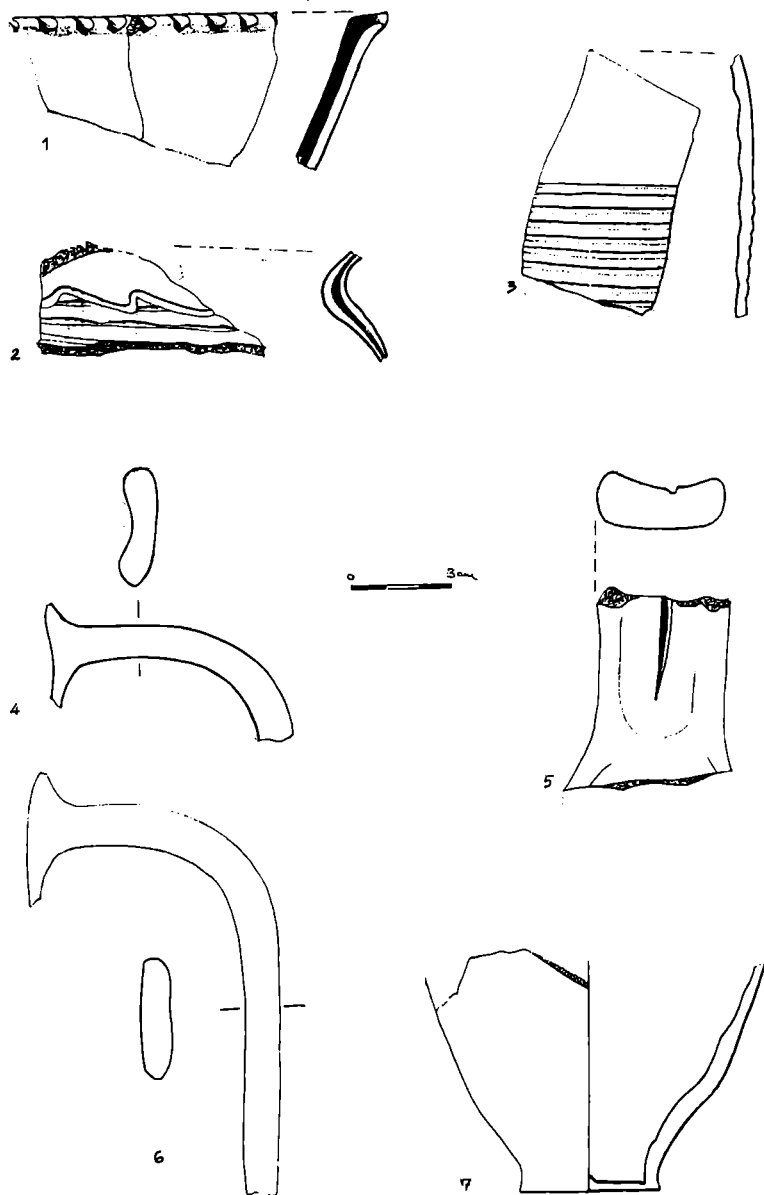

Fig. 17 – Sala de marmură + curtea interioară - material ceramic medieval antrenat în molozuri mai târzii

1

2

Fig. 18 – Cărămizi de la castelul medieval

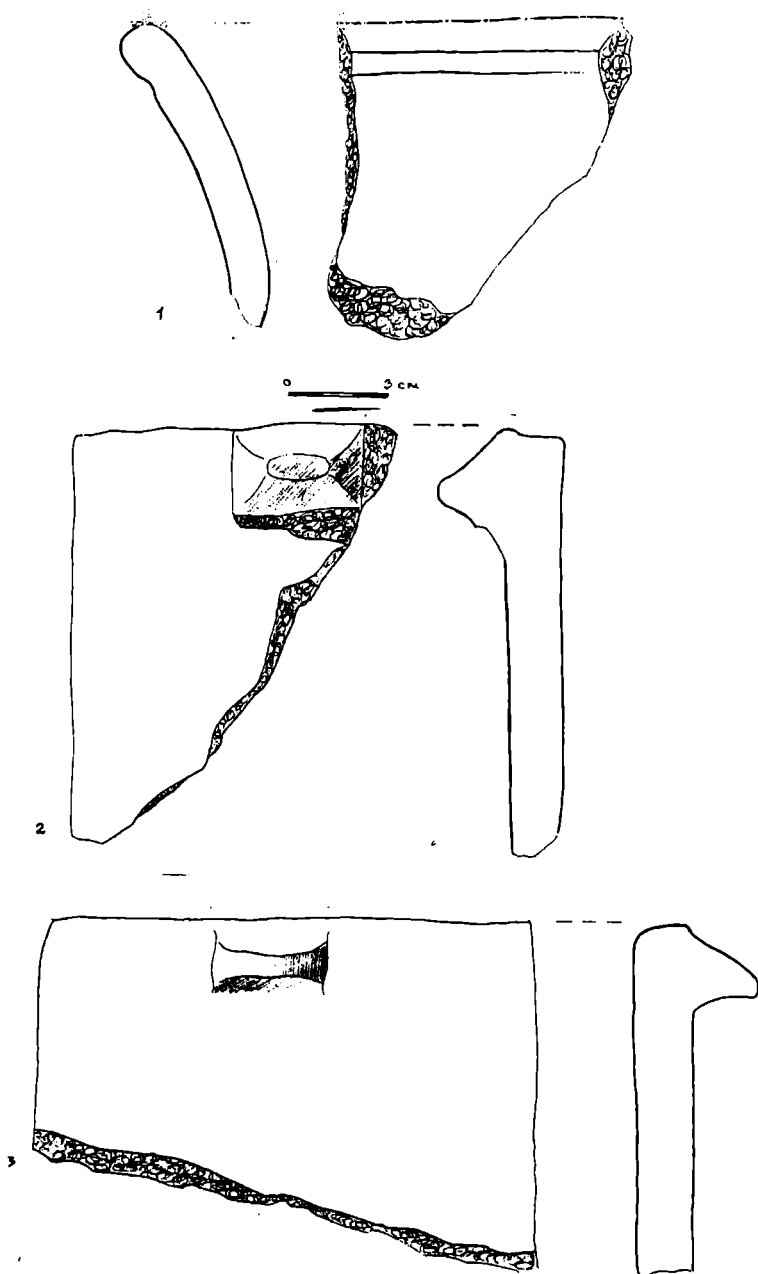

Fig. 19 – Olane de la castelul medieval

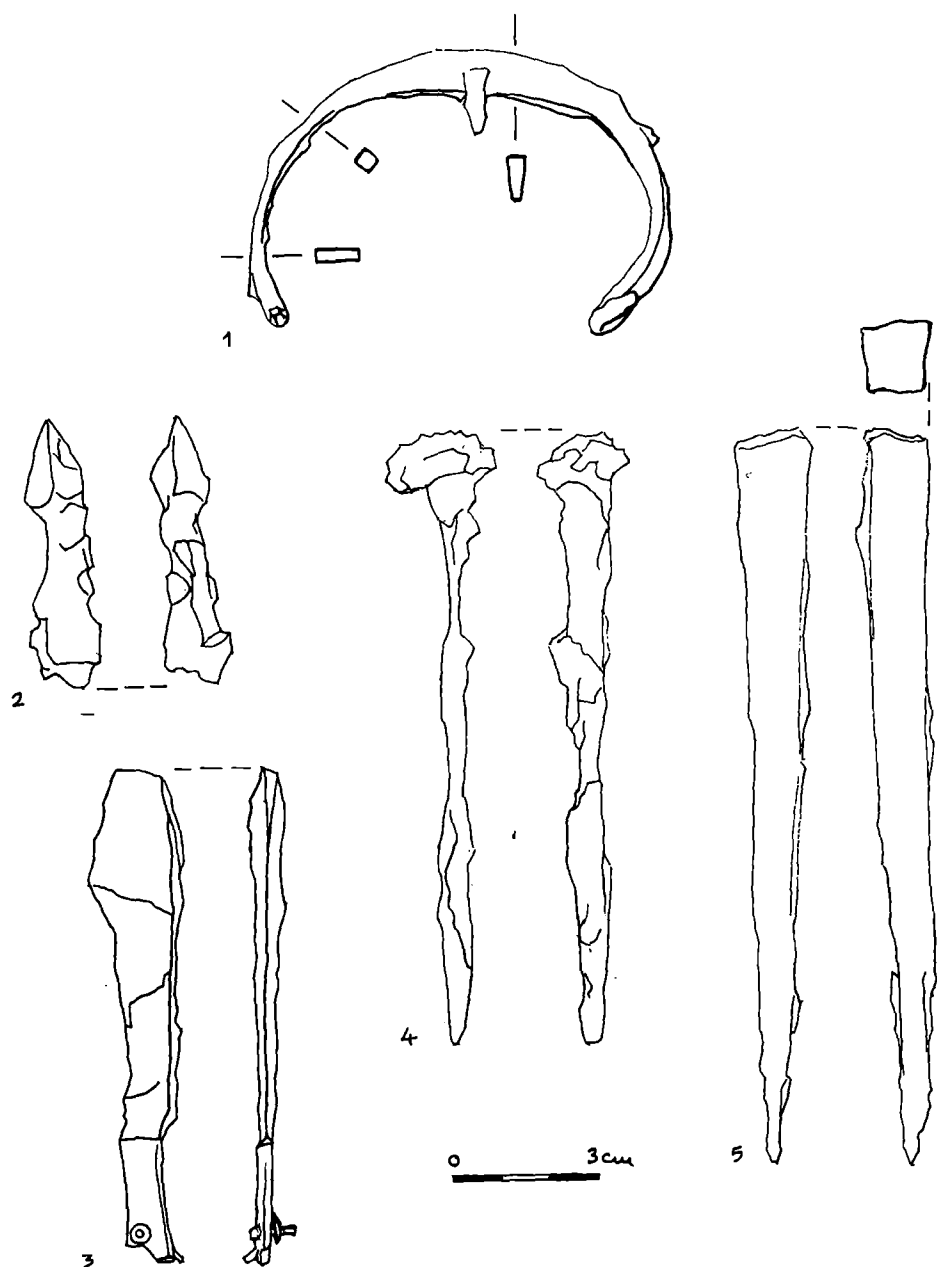

Fig. 20. 1-5 – Obiecte de fier din castelul angevin

Fig. 21 – Ghiulele de la asediul din 1716 (?) - găsite în curtea interioară a muzeului

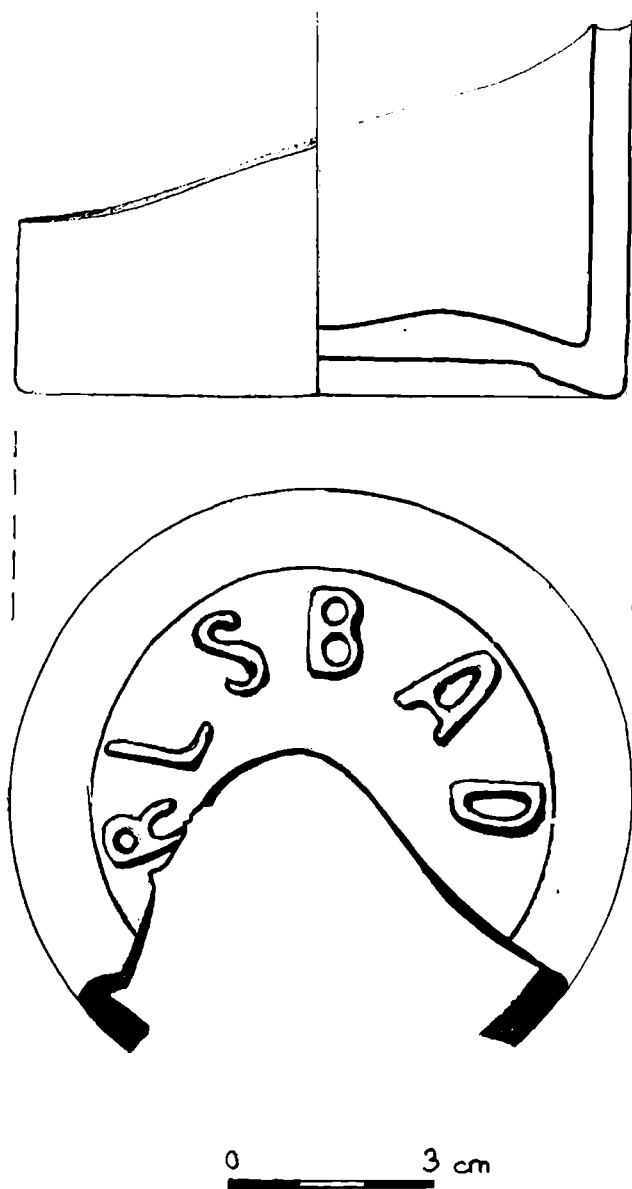

Fig. 22 – Fund de sticlă fragmentar cu inscripția "Karlsbad"